כיתה ח' | תרבות יהודית-ישראלית | שיעור 2 מתוך 3 | 45 דק' | ממלכתי: לפי תוכנית תרבות יהודית-ישראלית לכיתה ח'

דין ולפנים משורת הדין

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יקראו את סיפור רבה בר בר חנן והסבלים (בבא מציעא פג ע"א) ויספרו אותו
- התלמידים יסבירו את המושג "לפנים משורת הדין"
- התלמידים יקראו את דברי רבי יוחנן (בבא מציעא ל ע"ב) וידונו ביחס בין משפט לצדק

📜 המקורות (תלמוד בבלי, בבא מציעא, מתוך ספריא)

בבא מציעא פג ע"א

רַבָּה בַּר בַּר חָנָן תְּבַרוּ לֵיהּ הָנְהוּ שָׁקוֹלָאֵי חָבִיתָא דְּחַמְרָא, שְׁקַל לִגְלִימַיְיהוּ. אֲתוֹ אֲמַרוּ לְרַב. אֲמַר לֵיהּ: הַב לְהוּ גְּלִימַיְיהוּ. אֲמַר לֵיהּ דִּינָא הָכִי? אֲמַר לֵיהּ: אִין, ״לְמַעַן תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבִים״. יְהַב לְהוּ גְּלִימַיְיהוּ. אֲמַרוּ לֵיהּ: עַנְיֵי אֲנַן, וְטָרְחִינַן כּוּלֵּהּ יוֹמָא, וְכָפְיֵנַן, וְלֵית לַן מִידֵּי. אֲמַר לֵיהּ: זִיל הַב אַגְרַייְהוּ. אֲמַר לֵיהּ דִּינָא הָכִי? אֲמַר לֵיהּ: אִין, ״וְאָרְחוֹת צַדִּיקִים תִּשְׁמֹר״.

תרגום חופשי (שלנו)

רבה בר בר חנן: סבלים (פועלים) שברו לו חבית של יין. לקח את גלימותיהם (כעירבון לנזק). באו וסיפרו לרב. אמר לו (רב): תן להם את גלימותיהם. אמר לו: זה הדין? אמר לו: כן, "למען תלך בדרך טובים". נתן להם את גלימותיהם. אמרו לו: עניים אנחנו, וטרחנו כל היום, ואנחנו רעבים, ואין לנו כלום. אמר לו (רב): לך תן להם את שכרם. אמר לו: זה הדין? אמר לו: כן, "וארחות צדיקים תשמר".

בבא מציעא ל ע"ב

אֶשֶׁר יַעֲשׂוּן זוֹ לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין. דְּאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: לֹא חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם אֶלָּא עַל שֶׁדָּנוּ בָּהּ דִּין תּוֹרָה. אֶלָּא דִּינֵי דְּמָגִיזְתָּא לְדַיְּינוּ?! אֶלָּא אֵימָא: שֶׁהֶעֱמִידוּ דִּינֵיהֶם עַל דִּין תּוֹרָה וְלָא עֲבַדוּ לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין.

תרגום חופשי (שלנו)

אמר רבי יוחנן: לא חרבה ירושלים אלא על שדנו בה דין תורה. (ושואלת הגמרא:) וכי היו צריכים לדון בה דיני שרירות? (ומתקנת:) אלא אמור: שהעמידו את דיניהם על דין תורה, ולא עשו לפנים משורת הדין.

הטקסטים הועתקו מספריא (William Davidson Edition, Vocalized Aramaic). התרגום לעברית שלנו, חופשי, להוראה.

📖 הסבר למורה

שני הסיפורים מופיעים ברשימת המקורות של תוכנית הלימודים לכיתה ח', בנושא "דין, פשרה ולפנים משורת הדין".

הסיפור הראשון: סבלים שעבדו אצל רבה בר בר חנן שברו לו חבית יין. הוא לקח את גלימותיהם, כנראה כעירבון לנזק. הם פנו לרב, ורב אמר לו להחזיר את הגלימות. "זה הדין?" שאל, ורב ענה בפסוק "למען תלך בדרך טובים". אחר כך אמרו הסבלים שהם עניים, עבדו כל היום ורעבים, ורב אמר לשלם להם את שכרם, עם הפסוק "וארחות צדיקים תשמר" (שני הפסוקים ממשלי ב, כ).

"לפנים משורת הדין" פירושו לעשות יותר ממה שהחוק מחייב: לוותר על זכות, מתוך התחשבות באדם השני. לפי פירוש מקובל, רב לא אמר שרבה בר בר חנן "עבר על החוק", אלא שאדם הגון מצופה לנהוג מעבר לדין.

הסיפור השני הוא קביעה חריפה של רבי יוחנן: "לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דיניהם על דין תורה ולא עשו לפנים משורת הדין". כלומר: חברה שכל אחד בה עומד רק על זכותו המלאה עלולה להתפרק. זו פרשנות של חז"ל לחורבן, ולא הסבר היסטורי.

זרמים: ממלכתי: היחידה בנויה לפי תוכנית הלימודים בתרבות יהודית-ישראלית לכיתה ח' (ערך מוביל: "תיקון עולם"; משנה ויסודות המשפט העברי: מסכת פאה, דין ו"לפנים משורת הדין"; חברת מופת ומגילת העצמאות). בחמ"ד אפשר להשתמש בשיעורים 1–2 בשיעורי משנה וגמרא.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דק')

חומרים: לוח, דף המקורות עם התרגום, כרטיסי דילמה, דף עבודה

1. **פתיחה (5 דק'):** דילמה: "חבר שבר בטעות את הטלפון שלך. לפי החוק הוא צריך לשלם. אבל הוא בקושי יכול. מה תעשו?"
2. **הסיפור הראשון (12 דק'):** קוראים את בבא מציעא פג ע"א בתרגום ואחר כך במקור. בונים טבלה: מה הדין, ומה רב אמר לעשות.
3. **הסיפור השני (8 דק'):** קוראים את דברי רבי יוחנן. שאלה: איך יכול להיות שדין תורה הוא הסיבה לחורבן?
4. **דילמות בקבוצות (10 דק'):** כל קבוצה מקבלת דילמה מחיי בית הספר ומחליטה: דין, או לפנים משורת הדין? מציגים.
5. **עבודה אישית (10 דק'):** משימות 1–6 בדף העבודה.

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה קרה? מה כתוב במקור?)

- מה קרה לחבית של רבה בר בר חנן, ומה עשה?

- מה אמר לו רב, פעמיים?
- מה הסיבה לחורבן ירושלים לפי רבי יוחנן?

פרשנות וניתוח (למה? מה הקשר?)

- למה רב עונה בפסוק ולא בסעיף חוק?
- מה ההבדל בין "צודק לפי החוק" לבין "הגון"?

הערכה (מה אני חושב/ת?)

- האם אפשר לחייב אנשים לנהוג לפנים משורת הדין? ואם לא, איך מעודדים זאת?

🎟️ כרטיס יציאה (3 דקות)

כל תלמיד כותב: "פעם שבה הייתי יכול/ה לעמוד על הזכות שלי, ובחרתי לוותר: ____." (או: "פעם שהייתי רוצה לנהוג כך: ____.")

💡 הערות למורה

לפי פירוש מקובל, הסבלים היו אחראים לנזק, ולכן לפי הדין יכול היה רבה בר בר חנן לתבוע אותם. זה מה שהופך את ההוראה של רב למעניינת.

תוכנית הלימודים מציינת גם את דברי הרב שלום משאש על היחס בין משפט לצדק; אפשר להביא אותם להעשרה.

בחמ"ד אפשר ללמוד את הסוגיה במקור הארמי בעיון, עם רש"י.

📝 בדף העבודה

לפנים משורת הדין: 7 משימות, ומחוון מלא בעמוד השני.

מקורות

- בבא מציעא פג ע"א (ספריא)
- בבא מציעא ל ע"ב (ספריא)
- תרבות יהודית-ישראלית, תוכנית הלימודים לכיתה ח'

מחוון: לפנים משורת הדין

1. ב. לעשות יותר ממה שהחוק מחייב, מתוך התחשבות באחר.
2. את הגלימות שלהם, כנראה כעירבון (ביטחון) על הנזק שגרמו כששברו לו חבית יין.
3. להחזיר להם את הגלימות; "למען תלך בדרך טובים". לשלם להם את שכרם; "וארחות צדיקים תשמר".
4. "עניים אנחנו, וטרחנו כל היום, ואנחנו רעבים, ואין לנו כלום." המשפט מראה את מצבם הקשה, ולכן רב מורה לא רק לוותר על הנזק אלא גם לשלם להם.
5. ירושלים חרבה כי אנשים עמדו רק על הזכות המלאה שלהם לפי החוק, ולא היו מוכנים לוותר זה לזה.
6. לקבל כל מקרה מנומק (למשל: חבר שאיחר להחזיר ספר בגלל מצב קשה בבית).
7. תשובה טובה מראה שצריך את שניהם: חוקים שומרים על סדר וזכויות, ולפנים משורת הדין שומר על חסד ויחסים טובים.